

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

doi.org/10.31392/UDU-nc-series14-2025-33-01

УДК 378.091.3:37.091.12.011.3-051]:78

Таміла ГРИЗОГЛАЗОВА¹

Розвиток музичного слуху в контексті фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва

Розглядається сутність і значення професійного музичного слуху в системі фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Розвиток музичного слуху у студентів-піаністів ґрунтується на здатності усвідомлено та диференційовано сприймати музичного звучання і функціонує на основі слухових уявлень, що забезпечує отримання звукової інформації для музичного мислення. Окреслено основні аспекти музичного слуху у виконавській діяльності. Охарактеризовано та висвітлено види музичного слуху, зокрема мелодичний, гармонічний, поліфонічний, тембровий та внутрішній слух, визначено ефективні методи та прийоми їх розвитку. Підкреслено, що музичний слух сприяє повноцінному сприйняттю й розкриттю художнього задуму музичних творів, їх творчому втіленню у виконанні та є необхідною умовою оволодіння виконавськими вміннями і навичками. Акцентовано увагу на важливості цілеспрямованого розвитку музичного слуху як основи інтерпретаційного осягнення, художньо виразного та якісного виконання музичних творів.

Ключові слова: музичний слух, фортепіанне навчання, майбутні учителі музичного мистецтва.

Вступ. У процесі фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва особливої актуальності набуває проблема розвитку професійного музичного слуху, який визначає рівень виконавської культури, здатність до глибокого осягнення й розуміння музичного тексту, художньої інтерпретації, забезпечує точність інтонації, звукову виразність, багатство тембрової палітри.

Розвинений музичний слух сприяє повноцінному сприйняттю, розкриттю художнього задуму музичних творів, його творчому втіленню у виконанні; стає необхідною умовою оволодіння виконавськими вміннями й навичками.

Важливою складовою професійного музичного слуху є слухова рефлексія, яка безпосередньо пов'язана із активністю слуху та виявляється у здійсненні слухового самоконтролю щодо власного художнього виконання. Розвиток музичного слуху як важливої професійної якості студентів-музикантів має стати першочерговою метою, що визначає стратегію фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку музичного слуху здебільшого висвітлювалися в контексті дослідження музичних здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема у працях в сфері психології С. Науменко, С. Пухно Т. Щербак, педагогіки Н. Гуральник, М. Давидова, С. Кваши,

¹ © Гризозлазова Таміла Іванівна, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.
<https://orcid.org/0000-0002-8214-0976>

М. Малахова, Ма Цзе, Н. Мозгальнової, О. Палаженко, І. Полубоярина, Т. Смирнової, Тун Лінґе, С. Цюлюпи, О. Щолокової. Вони зазначали, що розвиток музичного слуху і музичних здібностей є важливою основою успішного навчання й виконавської діяльності.

Для розуміння сутності музичного слуху цінними є праці сучасних зарубіжних науковців – D. Levitin, I. Peretz, A. Patel та P. Loui, – дослідження яких присвячені вивченню механізмів інтонаційного слуху, взаємозв'язку між емоційним сприйняттям і музичним слухом, мисленням і музичним слухом, що засвідчує комплексний і багатовимірний характер даного феномена.

Вагоме місце у фаховій підготовці студентів вищих закладів музичної освіти належить фортепіанному навчанню (І. Глазунова, Л. Гусейнова, Н. Гуральник, Т. Гризоглозова, Н. Згурська, Н. Мозгальова, О. Соколова, О. Щербініна, О. Щолокова), яке сприяє долученню їх до художньо-естетичних цінностей музичного мистецтва та забезпечує формування виконавської культури.

Метою статті є висвітлення особливостей розвитку музичного слуху в контексті фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Основний виклад.

Музичний слух – це інтегративна здатність сприймати, уявляти та відтворювати музичні звуки і структури за висотними, тембро-динамічними, гармонічними ознаками, що забезпечує інтонаційну точність, інтерпретаційне осмислення виконання музичних творів.

Розвиток музичного слуху у студента-піаніста ґрунтується на здатності до усвідомленого та диференційованого сприймання музичного звучання. Він забезпечує отримання звукової інформації для музичного мислення, яке функціонує на основі слухових уявлень. Здатність до конкретних звукових уявлень музичного матеріалу є одним із важливих компонентів музичного слуху. Відомий німецький педагог К. Мартінсен вважав єдиним правильним способом навчання – рух від слухового уявлення до звучання. Тобто необхідно, щоб музичний образ твору спочатку з'являвся у музично-слуховій уяві студента, а потім був втілений у реальному звучанні.

Цікавим є зауваження українського педагога і дослідника Б. Милича, який до окремих категорій музичного слуху відносив слухання-відчуття логіки синтаксичного членування музичної тканини, ритмічні співвідношення, динамічні й тембральні барви [5]. Відповідно, активне вслуховування лежить в основі формування художнього задуму, стимулює його конкретне звукове втілення та має завжди супроводжувати процес роботи над музичним твором.

Серед різновидів музичного слуху розглянемо мелодичний, гармонічний, поліфонічний, тембровий та внутрішній слух.

Мелодичний слух виявляється у сприйманні мелодії, осягненні її характеру, інтонаційних особливостей, жанрово-стилістичної природи та відтворенні її художньої якості у музичному виконанні. Цей різновид музичного слуху тісно пов'язаний з інтонуванням, від якого залежить змістовність виконання, а художнє інтонування, в свою чергу, є передумовою розвитку інтонаційно-мелодичного слуху.

В основі мелодичного слуху лежить відчуття ладу, що являє собою здатність розрізняти ладові функції звуків мелодії, характерні для кожного ладу інтонації, їх тяжіння, стійкість або нестійкість. Розвивається мелодичний слух значною мірою у

процесі художньої інтерпретації різнохарактерних, різножанрових і різностильових музичних творів, в яких студент опановує різні типи мелодій, що відповідають певному жанру, стилю чи характеру звучання.

Гармонічний слух – це прояв музичного слуху по відношенню до сприймання функціональних зв'язків між акордами, тональностями, гармонічною логікою музичного тексту. Опанування виражально-сміслових компонентів гармонічної сфери музичної мови твору є однією з ключових передумов адекватного розуміння та розкриття його художньо-образного змісту. Музичне мислення піаніста значною мірою залежить від рівня розвитку його гармонічного слуху. Тому педагогу важливо організувати навчальний процес таким чином, щоб студент зміг відчути красу гармонії, навчитися її оцінювати, усвідомлювати внутрішні смислові гармонічні взаємозв'язки та досягти їх у розвитку й динаміці формування цілісного музичного твору.

У процесі розвитку гармонічного слуху студентів доцільно застосовувати такі методи і прийоми: гармонічний аналіз музичного твору; програвання твору в повільному темпі із уважним слуховим осягненням гармонії, гармонічних комплексів, модуляційного плану для розуміння логіки фразування, динаміки тощо; визначення та відтворення у фортепіанному виконанні гармонічного колориту звучання як окремих співзвуч, так і їхніх взаємозв'язків; процесуальне осягнення гармонічної структури твору, завдяки чому уможливорюється цілісна уява й осягнення художньо-образного змісту музичного твору.

Поліфонічний слух – це здатність особистості одночасно сприймати, розпізнавати й осмислювати кілька самостійних музичних ліній (голосів), що звучать паралельно, зберігаючи при цьому їхню структурну та виразну індивідуальність, а також усвідомлювати взаємодію між ними в межах цілісного музичного твору. В репертуарі піаніста поліфонія займає особливе місце. Її виконання вимагає від музиканта не тільки здатності чути та сприймати окремі горизонтальні музичні лінії, але й їх вертикальне сполучення, які в цілому утворюють єдину музичну тканину. Саме завдяки розвиненому поліфонічному слуху можна відтворити на інструменті складну звукову єдність, зберігаючи при цьому своєрідну індивідуальність голосів, що стає головною метою піаніста.

Одночасне виконання кількох мелодійних ліній з властивою кожній з них інтонацією, динамікою і фразуванням пов'язане з підвищеною активністю поліфонічного слуху. Поза такого забезпечення активності гра студента-піаніста не буде художньо виразною та повноцінною. Розвиток поліфонічного слуху студента доцільно здійснювати поступово через стимулювання багатопланової спостережливості, диференційовано-цілісного чуття та розуміння фактури.

Сучасні педагоги-музиканти сходяться на думці, що поліфонічний слух є комплексним проявом мелодичного гармонічного, тембро-динамічного слуху виконавця. Складність його розвитку полягає в необхідності їх активізації. Базову основу поліфонічного слуху становить мелодичний слух, оскільки мелодія є першоосновою будь-якої поліфонії. Декілька мелодій, які взаємодіють по вертикалі, утворюють гармонічну вертикаль, сприйняття якої активізує гармонічний слух. Тільки розвинений поліфонічний слух дозволить музикантові втілювати поліфонічне багатоголосся в його тембральній мальовничості та художній цілісності.

Можна погодитися з думкою С. Кваши, який зазначає, що поліфонічна музика потребує розвитку внутрішнього слуху у «наступній послідовності: перехід

із пасивної форми в активну; розвиток здатності випереджати віддзеркалення та формування симультанних образів сприйняття, завдяки чому музика стає подібна просторовим явищам, які можна охопити одномоментним поглядом [2, с. 180].

Варто зазначити, що поліфонічний слух студента виявляється не лише по відношенню до виконання поліфонічних творів – насправді він є важливим і у роботі над творами гомофонно-гармонічного складу. Наприклад, при досягненні звукового балансу між басовою лінією, гармонією, мелодією або фактурними пластами. Тобто розшарування музичної тканини потребує відповідних функціональних проявів поліфонічного слуху.

Фортепіанній музиці взагалі притаманна звукова багатоплановість, “партитурність”. Тому викладач має постійно спрямовувати увагу студентів на слухове осягнення багатопланової музичної фактури. Як свідчить практика фортепіанного навчання, студенти, які демонструють уміння виконувати поліфонічні твори, часто не застосовують їх у процесі виконання творів гомофонно-гармонічного складу задля відтворення звукової багатоплановості, співвідношення елементів музичної тканини, що, зрештою негативно позначається на художній якості виконання.

Важливим компонентом поліфонічного слуху музиканта-професіонала є музичне мислення. В процесі осмислення поліфонії у свідомості студента виникають узагальнені уявлення про поліфонічні комплекси, закономірності поліфонічного розвитку. Тобто, мисленнева активність дає простір для розуміння й усвідомлення глибинної суті поліфонії.

Доцільним у розвитку поліфонічного слуху студентів є використання таких методів та прийомів: аналітичний аналіз, програвання кожного із голосів поліфонічного твору з метою осмислення інтонаційної природи та особливостей розвитку, програвання окремих пар голосів; «уявне» програвання у внутрішньому плані, слуховий самоконтроль.

Своєрідні характеристики має *тембро-динамічний слух*, який є проявом музичного слуху по відношенню до тембру та динаміки. Тембро-динамічний слух вимірюється категоріями художньо-естетичного порядку стосовно відчуття і уявлення виконавцем тембрів звукової палітри. У процесі навчання гри на фортепіано він набуває багатого тембро-динамічного потенціалу. Колосальні ресурси динаміки, величезний діапазон клавіатури, педаль, а також різні можливості звуковидобування дозволяють створювати колористичну, багатобарвну звучність у процесі гри на роялі.

Формування тембрового слуху студента благотворно впливає на розвиток сприймання, пам'яті, уяви, творчого підходу до роботи над інтерпретацією музичного твору та його виконанням. Тембр пов'язаний зі змістом музичного твору: зміна тембру веде до зміни образу. Завдяки тембру виразні особливості твору значно посилюються. Сформована здатність студента до осягнення колосальних можливостей динаміки, її діапазону, дозволяють йому створювати звукові ефекти, розкривати різні грані музичних образів. Для піаніста важливо сприймати динаміку як відображення звукової перспективи і реального простору.

Особливу значущість у розвитку тембро-динамічного слуху має педаль, за допомогою якої можливе досягнення бажаного звукового ефекту, колориту та динамічного діапазону. Різноманітне використання правої педалі у поєднанні з м'яким колоритом лівої створює багату палітру фортепіанних барв. Використання

педалі вимагає наявності особливо чутливого й вимогливого так званого «педального слуху».

У процесі розвитку тембро-динамічного слуху доцільно застосовувати такі методи: словесний метод (вербальні характеристики тембру, колориту, вдалі порівняння, метафори, образні асоціації); прослуховування музичних творів у виконанні оркестру; гра в ансамблі; метод конкретизації художніх вимог до звучання; практичний метод (використання різних видів туше, прийомів фортепіанної гри задля досягнення відповідного звучання).

Ще одним різновидом музичного слуху є *внутрішній слух*, який характеризується здатністю уявляти звуки і звукові образи поза їх реальним звучанням. Він дозволяє музиканту відтворювати, аналізувати та інтерпретувати музику ментально, спираючись на уявне звучання інтервалів, акордів, мелодій, гармоній, оперувати такими категоріями як динаміка, тембр, драматургія твору тощо. Внутрішній слух має дуже важливе значення для виконавця: він концентрує у собі всі моменти, пов'язані з інтерпретацією музичних творів. У процесі фортепіанної підготовки важливо розвивати у студентів здатність внутрішньо уявляти музичне звучання, оскільки художнє виконання ґрунтується на слуховій уяві – “звуковому прообразі”, який слугує імпульсом до виконавської дії. Й. Гофман наголошував на тому, щоб вся звукова картина спочатку склалась в голові музиканта до того, як буде відтворюватися у виконанні. Слухові уявлення визначають пошуки необхідного звучання й відповідних прийомів звуковидобування.

Внутрішньо-слухове осягнення студентом власної гри значно збагачує й поглиблює не лише реальне звучання твору, а й сприяє глибшому його розумінню, активізує звукову уяву, емоційне сприйняття та виконавську ініціативу.

Слід зазначити, що важливими функціями внутрішнього слуху піаніста-виконавця є критична, контролююча та коригувальна. Ці функції забезпечують цілісне, усвідомлене ставлення до музичного твору та його виконання. Внутрішній слух – це не тільки здатність “чути уявно” музику; це активний процес, який включає аналіз, оцінку й прогнозування звучання.

Критична функція полягає у здатності студента оцінювати якість власного виконання; контролююча – реалізується у процесі безпосереднього виконання музичних творів. Вона є необхідною для точного втілення художнього задуму, особливо в умовах концертного виступу, коли миттєве прийняття рішень є критично важливим; коригувальна функція полягає у здатності вчасно виявляти відхилення у виконанні та вчасно їх виправляти. Таким чином, внутрішній слух є ключовим елементом професійної підготовки студентів. Його розвиток повинен бути систематичним і цілеспрямованим.

Доцільним у розвитку внутрішнього слуху є використання таких методів та прийомів: художній аналіз музичного твору, метод образних асоціацій і порівнянь, попереднє “продумане” звучання музики “до того, як її передаватимуть руки” (Й. Гофман); диригентський метод (цілісне охоплення музичного твору внутрішнім слухом), робота над музичним твором “без фортепіано з нотами” та “без фортепіано і без нот” (Й. Гофман), тобто власною внутрішньою уявою.

Висновок. Розвиток музичного слуху у всіх різновидах становить невід’ємну складову фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, оскільки визначає рівень художнього виконання та професійних виконавських

умінь і навичок. Сформований музичний слух сприяє точному інтонуванню, виразній артикуляції, художній виразності виконання, узгодженості моторних і слухових реакцій, осмисленню художнього змісту музичного твору, досягненню інтерпретаційної цілісності, логіки музичного фразування та побудови драматургії твору. Крім того, він забезпечує розвиток здатності до самостійного аналізу, коригування та моделювання власного виконання.

Література:

1. Економова О.С., Гаркуша Л.І. Формування та розвиток музичного слуху у професійному розвитку студента-піаніста. Режим доступу: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38830/Ekonomova_Harkusha.pdf?sequence=1&isAllowed=y С. 50-56.
2. Кваша С. І. (2018) Поліфонічний слух як предмет теоретичного осмислення в сучасній музичній науці. Молодий вчений, 11 (63), С. 178–181.
3. Корженевський А.Й. (2007) Питання теорії музичного виховання та методики навчання гри на фортепіано. Навчальне видання. К.: Видавництво "Купріянова О.О.", 266 с.
4. Ма Цзе. (2022) Тембро-динамічний слух в процесі виконавсько-інтерпретаторської практики майбутніх учителів музичного мистецтва в класі фортепіано / Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 7-8 (121-122) С. 400-406.
5. Милич Б. (1971) Про формування і вдосконалення викладацької майстерності педагогів-піаністів. К., 60 с.
6. Мозгальова Н.Г. (2015) Музичні здібності, їх сутність і розвиток у процесі інструментально-виконавської підготовки вчителів музики [Електронний ресурс] / Педагогіка вищої та середньої школи, вип. 44. С. 98-104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2015_44_19
7. Мозгальова Н.Г. (2011) Теоретико-методичні засади інструментально-виконавської підготовки вчителя музики: монографія. Вінниця., «Меркьюрі-Поділля», 486 с.
8. Палаженко О., Виткалов С., С.Цюлюпа. (2023) Особливості розвитку музичного слуху в процесі оркестрової підготовки музиканта-духовика / Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 1, С. 62-71.
9. Полубоярина І. І. (2008) Музичні здібності як основа формування професійної компетентності майбутніх учителів музики / Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка: Зб. наук. праць. Харків - Луганськ: СтильІздат, Вип. 11. С. 244–255.
10. Щербак Т.І., Пухно С.В. (2020) Дослідження музичних здібностей піаністів / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія - Психологічні науки, вип. 1, С.71-77.
11. Щолокова О. П. (2016) Художньо-аксіологічний напрям мистецької освіти. Сучасні проблеми виконавської підготовки викладачів мистецьких дисциплін: зб. матеріалів наук. доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон, С. 30–35.
12. Aniruddh D. Patel. (2008) Music, Language, and the Brain. Oxford: OxfordUniversity Press.
13. Daniel Levitin. (2007) This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession Paperback – Illustrated, August 28.

Tamila HRYZOHLAZOVA

Development of musical hearing in the context of piano training of would-be teachers of music majors

The article examines the essence and significance of professional musical hearing in the system of piano training of teachers of musical art. The main aspects of musical hearing are outlined, which consist of the ability to perceive intonation perception, specific sound representation and its embodiment in musical performance. The types of musical hearing are characterized and highlighted, in particular melodic, harmonic, polyphonic, timbre, and inner hearing. *Melodic hearing* is manifested in the perception of melody, understanding its character, intonation features, genre-stylistic nature, and reproducing its artistic quality in musical performance. *Harmonic hearing* is a manifestation of musical hearing in relation to the perception of functional relationships between chords, keys, and the harmonic logic of a musical

text. *Polyphonic hearing* is the ability of an individual to simultaneously perceive, recognize, and comprehend several independent musical lines (voices) that sound in parallel while maintaining their structural and expressive individuality. As well as to realize the interaction between them within the framework of a holistic musical work. *Timbre-dynamic hearing* is a manifestation of musical hearing in relation to timbre and dynamics. Timbre-dynamic hearing is measured by categories of the artistic-aesthetic order in relation to the performer's perception and representation of timbres of the sound palette. *Inner hearing* is the ability to imagine sounds, sound images outside their real sound. It allows a musician to reproduce, analyze and interpret music mentally, relying on the imaginary sound of intervals, chords, melodies, harmonies, operate with such categories as dynamics, timbre, dramaturgy of the work, etc. Attention is focused on the importance of purposeful development of musical hearing as the basis of interpretive comprehension, artistically expressive and high-quality performance of musical works.

Keywords: musical hearing, piano training, teachers of musical art.

References:

1. Ekonomova O.S., Harkusha L.I. Formation and development of musical ear in the professional development of a student pianist. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38830/Ekonomova_Harkusha.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
2. Kvasha S. I. (2018). *Polyphonic hearing as a subject of theoretical understanding in modern musicology*. [in Ukrainian].
3. Korzhenevskiy A.I. (2007) *Questions of the theory of musical education and methods of teaching piano playing*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Ma Tszie. (2022). *Timbre-dynamic hearing in the process of performance and interpretation practice of future teachers of musical art in the piano class*. [in Ukrainian].
5. Mylych B. (1971). *About the formation and improvement of teaching skills of pianist teachers*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Mozghalova N.H. (2015). *Musical abilities, their essence and development in the process of instrumental and performing training of music teachers* http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2015_44_19 [in Ukrainian].
7. Mozghalova N.H. (2011) *Theoretical and methodological principles of instrumental and performing training of a music teacher: monograph*. Vinnytsia, "Mercury-Podillia", [in Ukrainian].
8. Palazhenko O., Vytkaiov S., S.Tsiuliupa. (2023). *Peculiarities of the development of musical ear in the process of orchestral training of a wind musician*. [in Ukrainian].
9. Poluboiaryna I. I. (2008). *Musical abilities as the basis for the formation of professional competence of future music teachers*. Kharkiv - Luhansk: StyleIzdat. [in Ukrainian].
10. Shcherbak T.I., Pukhno S.V. (2020). *Research on the musical abilities of pianists / Scientific Bulletin of Kherson State University*. [in Ukrainian].
11. Shcholokova O. P. (2016). *Artistic and axiological direction of art education. Modern problems of performing training of teachers of art disciplines*. [in Ukrainian].
12. Aniruddh D. (2008). *Music, Language, and the Brain*. Oxford: OxfordUniversity Press. [in English].
13. Daniel Levitin. (2007). *This Is Your Brain on Music. The Science of a Human Obsession* Paperback. [in English].